

КОГЕЗІЯ В ПОЕТИЧНОМУ ТВОРІ В АСПЕКТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Розглядаються основні форми когезії у поетичних текстах. Відзначається роль антонімічної когезії у створенні антитези у гумористичних віршах. Аналізуються прийоми передачі стилістичної, образної та композиційної когезії в перекладі, зокрема в перекладі розгорнутої метафори у поетичних творах.

Не так давно видатний філософ Ганс-Георг Гадамер висловив парадоксальне твердження: "Кожен читач – наполовину перекладач" [1: 150]. Відстань між літерами і живим мовленням долається навіть тоді, коли маємо ту ж саму мову. Особливою мірою ця відстань долається між двома різними мовами під час читання тексту перекладу. Тому відомий вислів італійського вченого Бенедетто Кроче "Traduttore – traditore" (Перекладач – зрадник) є невірним і неактуальним. Навпаки, слід схилити голови перед перекладачами, які відверто говорять про відстань, що існує між оригіналом і перекладом, і водночас відбудовують мости між ними, що скорочують цю відстань. Таке подолання відстані є дуже важливим у випадку поетичного перекладу, тому що, як зазначав Октавіо Пас, "кожен вірш – це твір про дійсність, а цим твором і є переклад, який вірш поета перетворює у вірш читача" [цит. за 1: 152].

Тривалий час і в нашій країні, і на Заході перекладознавство було відірвано від лінгвістики. І лише в 1990-х роках намітився зв'язок інтерпретації та лінгвістики тексту з перекладознавством [2: 120]. У цьому плані важливе значення має аналіз ролі такої категорії тексту, як когезія, в перекладі. До недавнього часу теорія перекладу приділяла недостатню увагу зв'язності тексту, видам зв'язності в межах цілого тексту або його частин. Більший акцент робився на трансформації лексичних та синтаксичних одиниць у межах одного або кількох речень. В останні роки ряд робіт з теорії перекладу як вітчизняних вчених (С. Є. Максимов), так і зарубіжних перекладознавців (М. Бейкер, Г. Кук) розглядають роль когезії як на стадії інтерпретації тексту, так і в перекладі твору [3; 4].

Когезія – одна з основних категорій тексту, це обов'язкова текстова категорія. За визначенням І. Р. Гальперина, когезія – це особливі види зв'язку між елементами тексту [5: 74]. Когезія допомагає зрозуміти текст у цілому, принципи єдності частин тексту, що сприяє інтерпретації і перекладу твору. Метою нашої роботи є визначення прийомів відтворення різних видів когезії у поетичних текстах. Матеріалом дослідження є як короткі гумористичні вірші, лімерики, так і твори відомих британських і американських авторів ХХ століття в перекладах професійних перекладачів і студентів.

Учені визначають різні форми когезії. Зокрема, І. Р. Гальперин виділяє лексичну, стилістичну, образну, ритмічну, асоціативну та композиційно-структурну форму когезії [5], у той час як О. О. Селиванова визначає граматичну, семантичну, асоціативну, конотативну, структурну та прагматичну форми зв'язності (термін зв'язність використовується як синонім когезії) [6]. Мона Бейкер підкреслює особливу роль лексичної когезії, що функціонує через лексичні ланцюжки, які проходять через текст і пов'язані між собою [4: 204]. У своєму дослідженні ми зосередимося на аналізі таких форм когезії, як лексична, стилістична, образна та композиційна, які реалізуються в поетичному тексті.

Лексична когезія може бути тождною (повтор однакових слів, словосполучень, речень), синонімічною, перифрастичною [5: 76], а також антонімічною, що базується на протилежності значень [4: 203]. Стилiстична когезія базується на повторі стилістичних засобів, а образна когезія реалізується за допомогою розгорнутих метафор [5: 80].

Яскравим прикладом когезії є хрестоматійний вірш американського поета В. Ліндсея "An Indian Summer Day on the Prairie". Перша строфа базується на тождній та композиційній когезії – синтаксичній анафорі *The sun is a huntress young; The sun is an Indian girl ...*. Стилiстична когезія полягає у повторі антропоморфних метафор (сонце – дівчина). Крім того, кожна строфа являє собою розгорнуту метафору, що є проявом образної когезії, авторського поетичного бачення світу, мінливої та багатобарвної природи.

Найбільшою мірою зв'язність тексту актуалізується при контактній когезії. У гумористичних та іронічних віршах, лімериках лексична когезія часто базується на антонімічних відносинах, результатом яких є антитеза:

Time wastes our bodies and our wits,
But we waste time, so we are quits.

У цьому вірші антонімічна когезія базується на зворотному паралелізмі (хіазмі) та грі слів (*waste time*). У перекладі основним завданням було відтворення антонімічної та структурної когезії, причому аксіологічний аспект гри слів був підсилений (*витрачати час – вбивати час*):

Час руйнує наш розум і вбиває наше тіло,
А ми вбиваємо час, і в цьому наша сила.
(переклад наш)

Найбільш цікавий ефект контактної лексичної когезії спостерігається в лімериках. У своєму дослідженні [7] ми відзначали як стилістичні особливості лімериків, так і прийоми їх перекладу. У багатьох лімериках гумористичний ефект базується також на антитезі:

There was a young lady of Niger,
Who smiled as she rode on a tiger.
They returned from the ride
With the lady inside
And the smile on the face of the tiger.

Перекладацьким завданням при відтворенні "чорного" гумору було передати зворотний паралелізм та антонімічну когезію – *lady smiled – smile on the face of the tiger*. Відтворення місця подій у перекладі не є обов'язковим.

В одному з варіантів перекладу лексема *smile* передана за допомогою синонімічної когезії (*реготали – усмішка*):

Три сміливі дівичі
Реготали на спині у тигриці.
Схаменулись вони –
В животі усі три,
А усмішка на морді тигриці.
(переклад С. Квасниці)

В іншому лімеріку зворотний паралелізм відсутній. А антонімічна когезія реалізується через протиставлення "дружини – кінь".

A Turk named Abdullah Ben Barum
Had sixty-five wives in his harem.
When his favourite horse died,
"Mighty Allah", he cried,
"Take a few of my wives, I can spare 'em".

У студентському перекладі антитеза відтворена, як і довжина останнього рядка:

Турецький хан Абдула Бен Барем
Купив 65 дружин у свій гарем.
Коли його улюблений скакун помер,
Він закричав: "О могутній Аллах, що ж тепер?
Забери краще кілька дружин, бо не стане біднішим гарем".
(переклад Т. Голубчук)

Слід виділити ще одну особливість когезії в лімериках – перехресне римування (а а в в а) підсилює лексичну когезію, оскільки основна семантична ідея, в тому числі гіперболізація, метафоризація, міститься в перших і останньому рядках.

Образна когезія в прозових та поетичних творах реалізується за допомогою розгортання метафори протягом цілого тексту або частин тексту – абзацу або строфи, як у геніальному 73 сонеті Шекспіра, у відомому вірші Р. Бернса "My Heart's in the Highlands". Образна когезія може також бути актуалізована за допомогою композиційної когезії, зокрема такого прийому, як рамковий синтаксичний повтор. У вірші відомої американської поетеси Едні Міллей мужність матері зіставляється з міцністю скелі. На початку твору лексичні одиниці *courage* і *rock*, що належать до різних семантичних полів, функціонують зовні окремо:

The courage that my mother had
Went with her, and is with her still:
Rock from New England quarried:
Now granite in a granite hill.
("The Courage That My Mother Had")

В останній, третій строфі ці лексичні одиниці об'єднуються автором експліцитно в порівнянні, і таким чином рамковий повтор завершує розгортання тропа:

Oh, if instead she'd left for me
The thing she took into the grave! –
The courage like a rock, which she
Has no more need of, and I have.

Таким чином, у цьому емоційному вірші реалізуються основні види когезії. Наведемо переклад останньої строфи, де виражена основна ідея:

Але ж якби вона взамін лишила

Той скарб, що понесла з собою в могилу! –
Ту мужність, що як скеля гранітна,
Вона їй ні до чого, а мені потрібна.

(переклад А. Мацюк)

У перекладі змінено систему римування – з перехресної рими в оригіналі на суміжну, проте семантика, образність, когезія відтворені вдало.

Аналогічний тип когезії спостерігається у відомому вірші У. Девіса "Leisure", де перша і остання строфи утворюють рамковий повтор:

What is this life for if, full of care,
We have no time to stand and stare? [...]
A poor life this is if, full of care,
We have no time to stand and stare.

Якщо перша строфа містить риторичне запитання, то остання є негативною відповіддю, своєрідним підсумком сутності життя, коли немає часу захоплюватися красою природи. У перекладі В. Корочанського обидві строфи містять риторичне запитання, що не зовсім відповідає змісту оригіналу:

Хіба ж ото життя, що без упину
У клопотах й турботах кожду днину
Летить вперед ... [...]
То чого ж варте те життя, що без упину
У клопотах й турботах кожду днину?

Щоправда, аксіологічний аспект в останній строфі у перекладі є дещо сильнішим, ніж у першій. Можливим варіантом перекладу початку останньої строфи буде:

Убоге це життя, що без упину ...

Стилістична і образна когезія є характерними для поезії американського поета Е. Каммінгса. Найчастіше це поєднання декількох розгорнутих метафор в одному творі, як у вищеведеній поезії В. Ліндсея, або антропоморфна метафора, що розгортається протягом цілого тексту. Дуже красивими, образними і багатими на метафори є любовні вірші Е. Каммінгса:

my love
thy hair is one kingdom
the king whereof is darkness
thy head is a quick forest
filled with sleeping birds [...]

У перекладі і стилістична когезія, тобто повторення семантично близьких метафор, і розгортання метафор протягом одного-двох речень передані вдало. Щоправда, іншу форму когезії – лексичну, повтор архаїчних займенників (*thou, thy, thine*), що надає урочистості, духовності тексту, неможливо відтворити у зв'язку з відсутністю подібних форм в українській мові:

моя любове
твое волосся це царство
його царем є темрява
твоя голова це скорий ліс
повний сплячих птахів.

(переклад Б. Бойчука)

Образна когезія притаманна також творам американської поетеси С. Тіздейл. Метафори розгортаються протягом одного-двох речень, створюють оригінальний візуальний образ, як у вірші "Come":

Come, for life is a frail moth flying
Caught in the web of the years that pass...

Передати всі компоненти розгорнутих метафор у поезії непросто, оскільки рядки не повинні бути дуже довгі. Тому деякі компоненти метафор вилучаються:

Прийди, бо життя – це метелик тендітний,
Він потрапив у тенета років, що ідуть ...

(переклад Ю. Шевчук)

У перекладі вилучено лише дієприкметник *flying* як частину метафори, але основні компоненти образу "життя- метелик" відтворені.

Аналіз когезії має важливу роль в інтерпретації тексту, оскільки дозволяє краще виявити зв'язок елементів твору, основну семантичну і образну ідеї. Наше дослідження показало значення антонімічної когезії, яка реалізується в гумористичних віршах за допомогою контактної зв'язності та зворотного паралелізму і веде до створення антитези, що підсилює гумористичний та іронічний ефект. У перекладі особливу складність становить відтворення образної когезії, що реалізується як

протягом одного-двох речень (С. Тіздейл, Е. Каммінгс) так і строфи або цілого тексту (Е. Міллей, У. Девіс). Перекладач повинен передати всі основні компоненти розгорнутої метафори, але деякі лексичні одиниці можуть бути вилучені.

Дослідження як лексичної, так і образної когезії в стилістичному аспектах є перспективним і може бути розширено як на прикладі поетичних творів інших авторів, так і прозових текстів в українських перекладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гадамер Г. – Герменевтика і поетика / Вибрані твори / Переклад з німецької. – К.: Юніверс, 2001. – 288 с.
2. Снігур С. Стан сучасного перекладознавства на Заході // Всесвіт. – № 5-6. – 2006. – С. 117-120.
3. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мова): Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2006. – 157 с.
4. Baker M. In Other Words. A Coursebook on Translation. – Oxford: Routledge, 2006.
5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 140 с.
6. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Брама, 2004. – 336 с.
7. Ємець О. В. Лімерик у стилістичному та перекладознавчому аспектах // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. – Вип. 38. – 2008. – С. 125-128.

Матеріал надійшов до редакції 05.03. 2009 р.

Ємець О.В. Когезія в поетическом тексте в аспекте интерпретации и перевода.

Рассматриваются основные формы когезии в поэтических текстах. Отмечается роль антонимической когезии в создании антитезы в юмористических текстах. Анализируются приемы передач стилистической, образной и композиционной когезии в переводе, в частности в переводе развернутой метафоры в поэтических произведениях.

Yemets O. V. Cohesion in Poetical Text in the Aspects of Interpretation and Translation.

The main forms of cohesion in poetical texts are considered. The role of antonymic cohesion in creating antithesis in humorous verses is underlined. The devices of rendering stylistic, image-making and compositional cohesion in translation are analysed, in particular the translation of extended metaphor in poetry.